

A kötetben közölt előadások értéke távolról sem azonos. Ennek ellenére meggyőződéssel állíthatjuk, hogy az összkép jó, mindenképpen méltó a nagy, jelentős témához. Nagyon sok előadás meglep a maga igényességével. És viszonylag sokban olvashatni újdonságokat. Valóban a kötet anyagának ismeretében elmondhatjuk, hogy sok mindenről ma többet tudunk, mint korábban.

Külön értékelési szempont lehet az elméleti és a konkrét, gyakorlati jellegű előadások, előadásrészletek aránya. Feltehetőleg nem túlon túl szubjektív az erre vonatkozó véleményem. Úgy vélem ugyanis, hogy az elméletnek nagyobb részaránya is lehetne, hisz tudományunk fejlődésére ma az újító elméletek kavargása jellemző, amiről nem lehet nem tudomást szereznünk. Igaz persze, hogy a múlthoz viszonyítva csak jobb a helyzet. Nagyon nagy az elmélet súlya, mint amekkora korábban hasonló tárgykörökben lenni szokott. És még valami. Felfigyelhetünk egy végül is produktív összefüggésre, sőt kölcsönösségre, arra, hogy az elméleti jellegű és a tényleges, konkrét tartalmú előadások szerencsésen kiegészítik egymást, egy-egy fejezet hatókörén belül egyik a másik érdekét is szolgálja.

A lehető pozitívumok és negatívumok számbavétele során nem feledkezhetünk meg arról, hogy mindebben sok a véletlen, hisz nem egy előre gondosan megtervezett tanulmánykötetről van szó, hanem egy kongresszus előadásait tartalmazó kötetéről, és köztudott, hogy egy kongresszus előadásai (nem számítva természetesen az előzetes felkéréseket) kevésbé határozhatók meg előre, emiatt sok bennük az esetlegesség, a kiszámíthatatlanság, ami egy ilyen kötet ismertetésére is kihat: a tartalombeli tarkaság mellett ez is megnehezíti a kötet ismertetését és még inkább értékelését. (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1985.)

SZABÓ ZOLTÁN

V. KOVÁCS SÁNDOR:

ESZMETÖRTÉNET ÉS RÉGI MAGYAR IRODALOM

A posztumusz könyv árva. Írója nem örülhet a megjelenésnek, a pályatársak gratulációinak; a róla szóló recenziókra nem reagálhat köszönettel, kiigazítással, vagy cáfolattal; és — ami még fájóbb — a szakmai fogadtatás nem sarkallja őt új kutatásokra, új érvrendszer kidolgozására. S írója nagyon várta ezt a könyvet. Kissé próba volt a számára, szonda, előgyakorlat; kissé kárpótlás is. Fájdalmas érzekelni, hogy most szakad el az életmű alkotójától, most objektíválódik, s e

folyamatban válik el, tud-e termékenyítőleg hatni a tudományos kutatásokra, vagy a közgondolkodásra.

E szempontból az *Eszmetörténet és régi magyar irodalom* c. könyv mégis szerencsés, mert bár a válogatás látszatra a módszertani egyöntetűségen alapul, benne az írói céltudat kivételesen (de nem véletlenszerűen) jól felölelte az életmű három leghangsúlyosabb területét: az ősköltészet kérdéskörét, a középkori irodalmat és a humanizmus időszakát, mindenütt pontosan megjelölve a továbblépés útjait. E kérdéskijelölések a kötet összeállítása idején a szerző saját munkaprogramját képezték (pl. ezért idézi oly sokszor a verses Katalin-legendát, amelyen halála előtt dolgozott, de befejezni nem tudott); most, mikor a kötet megjelent, a kutatások jövőendő folytatói számára adják meg a legfontosabb irányokat.

Az eszmetörténeti kutatás régi magyar irodalomtörténet-írásunknak az utóbbi évtizedben talán leggyorsabban fejlődő ága volt. A *Memoria Saeculorum* 4., Székely György által szerkesztett kötete (*Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bp. 1984.) jelezte már eredményességét régi századaink kutatásában. V. Kovács Sándor — mint 1985-ben írott előszavában leszögezte — szintén az eszmetörténeti megközelítést tekintette a kötetben közölt tanulmányok közös jellemzőjének: ez azonban szigorú filológiai alapra épült, a szükség szerint más (összehasonlító stb.) módszerekkel is vegyült, s éppen így tudott gyümölcsöző lenni.

A metodika alapvető azonossága ellenére a kötet anyaga az első pillantásra vegyesnek tűnik. Időrendje a kazáriai korszaktól a XIX. század eleji felvilágosodásig nyúlik; a megírás idejét tekintve akad benne tanulmány, aminek őse a kezdő kutató szárnypróbálgatása volt (még egyetemi éve alatt pályadíjat nyert Grell Jánossal foglalkozó dolgozatával), s akad olyan, amely e kötetben jelenik meg első ízben (Megyericsi János neoplatonikus költészete; Balassi Bálint görög műveltsége). Vegyesek voltak az egyes fejezetek *ősei* műfaji tekintetben is: a tanulmányok mellett akad a kézikönyv számára írott összegzés, előszó, utószó, sőt — horribile dictu — előfordul, hogy az alap gondolat először egy recenzióban fogalmazódott meg (Az Anonymus-kérdés jelenlegi helyzete). De azok, akik a könyvet (Ivanich Pál szavai-val) „kezükbé akarják venni, nem a szájukra”, gyorsan meggyőződhetnek róla: nem az történt, hogy különböző műfajú és fajsúlyú írások egyesültek a kötetben hevenyészett egyvelegg, ellenkezőleg: a szerzőt egész élete folyamán foglalkoztatták bizonyos problémák, s minden megszólalását, publikációját a kézikönyvtől a recenzióig fölhasználta arra, hogy gondolatait kifejtse. Kiadói, sőt kritikusai tevékenysége is szerves része volt életművének; előszavai, kísérő tanulmányai saját kutatásainak résztanulmányai voltak. Egyetlen korábbi munka sem került a kötetbe gondos átdolgozás nélkül, s az egyes fejezetek most

törés nélkül illeszkednek egymáshoz, s egységes egészet alkotnak, bizonyítva a fő gondolatot: a magyar kultúra folyamatosságát egy ezredévnyi időszak alatt.

Amellett, hogy a kötetben több hézagot pótló, írói vagy jelenséget fölfedező fejezet van, a legnagyobb szolgálatot kétségtelenül a magyar kultúra gyökereinek kutatásával, az ősköltészetnek nevezett korszak vizsgálatával tette. A marxista irodalomtörténet-írás legsúlyosabb adósságai közé tartozik, hogy ennek az elvi jelentőségű feladatnak a megoldására mindeddig nem fordított kellő erőt. A filológia mint módszer kizárólagos alkalmazása, az irodalom írott mivoltának fetisizálása autonóm alapjaitól fosztotta meg, idegen importjelenséggé silányította a magyar kultúra kezdeteit. A magyar irodalomtörténeti kézikönyv Klanciczay Tibor által írott ősköltészeti fejezete jó hatással volt az újabb tanárgenerációk fölfogására, a köztudat formálódására, de a feladatot önmagában nem oldhatta meg. V. Kovács Sándor e vázlatával hasonlóképpen csak egy lépést, de igen jelentős lépést tett a feladat megoldása felé. A társtudományok eredményeit kamatoztatva, a görög (bizánci), arab, zsidó kútfőket is felhasználva sikerült megragadnia az orális közös műveltség elemeit. Összegzése jelentősen kibővíti és adatokkal, művekkel ruházza föl az általunk eddig ismert „műfaji csontváza”-t; konkrétá és megfoghatóvá teszi az ősköltészet korszakának néhol csak analógiákból rekonstruált kultúráját.

A középkor irodalmának szerteágazó problematikáját több irányból is megközelítik a kötet tanulmányai. A kolostori műveltséget a magyar nyelvű kódexirodalom alapján összegző nagy összefoglalást a kisebb írások eszmetörténeti vizsgálatai egészítik ki. Részkérdést látszik boncolgatni *A középkori László-ének bizánci elemei* c. fejezet; valójában ennél többet old meg. Irodalomtörténet-írásunk a görög képzettség ritkulásával párhuzamosan egyre inkább leszűkül a latin források és (ami ennél súlyosabb) a latin hatások vizsgálatára, azt a tévhitet keltve, mintha a bizánci görög hatás a latin keresztény egyház egyeduralomra jutásával elenyészett volna, holott tudván tudjuk, hogy politikai, dinasztikus kapcsolatok még a közvetlen kulturális befolyást is nagyon sokáig fenntartották, a közvetett hatás pedig még tovább élt. A görög harcos szentek és a magyar lovagkultusz eszmetörténeti összefüggéseinek fölvázolásával V. Kovács Sándor a bizánci keresztény kultúra magyarországi recepciójának tisztázásához is hozzájárul. A László-ének két nyelvi változatának egymáshoz való, sokat vitatott viszonyát, sőt időrendjét is alapvetően új fénybe állítja a magyar nyelvű László-ének sok feltűnő párhuzama a Szent György-kultusz hatása alatt megformált Borisz-képpel.

Az alvilágjárás motívumának, a középkori vízió műfajának áttekintéséből, Temesvári Pelbárt és Gyöngyösi Gergely írói portréjának, krajzából a középkori eszmevilág sokrétűsége, sokágúsága tűnik elő

hathatósan bontogatva a köztudatban élő középkorképet, amely szívósan monolitikus tömbnek látja a középkori egyházi, de akár az egész középkori műveltséget. Az egyházi reformmozgalmaktól az eretnokségeken át a devotio modernáig és a csírázó újplatonizmusig terjeszkedő széles eszmei skála, a hittől a kételkedésig s a másfajta bizonyossáig nyúló sokféle meggyőződés, a műveltség (az antik irodalomhoz való viszony), a tehetség és a bontakozó írói-értelmisségi öntudat minden alkotónál egyedi együttese igen sokszínű alkotói és műértelmezési lehetőségeket teremtett. E tanulmányok hozzásegítenek ahhoz, hogy a huszadik századi olvasó megpróbálja e jelenségeket éppoly árnyaltan és bonyolultan látni, mint amilyenek a középkori olvasó a maga korában látta.

Irodalomtörténet-írásunk mindig is hajlamos volt a nagy író- és költőgyéniségek munkásságában vizsgálni az irodalom fejlődéstörténetét, kisebb jelentőségű feladatnak minősíteni a nem is másod-, de harmad- vagy negyedvonalbeli alkotók kutatását, s alsóbbrendűvé, olykor irodalom alattivá fokozni le a kisebb művészi-esztétikai becsű, de többnyire szélesebb körben és hosszabb ideig ható kisműfajokat, közösségi irodalmat. V. Kovács Sándor tudatosan vállalta a hálátlanabbik feladatot, s mint kutató, kiadó és fordítató egyaránt törekedett föltárni azt a szellemi közeget, amelyből a legnagyobbak életműve kisarjadt, s amely nélkül azokat fölbecsülni, megérteni nem is lehet. Ezt tette a középkorkutatásban is, különösen a *Gesta Romanorum* utóéletét, a társadalom minden rétegét behálózó, máig nyúló hatását vizsgálva. (A nagy adósságok közé tartozik annak föltárása is, hogy a középkori példázatirodalom az irodalmi művek genetikai láncolatában, a prédikációs tevékenységben és az orális terjedés kiszámíthatatlan sokszorozó hatásában hogyan képes évszázadokon át fennmaradni, megújulni, s lekopva, átalakulva gondolkodásunknak mai közös kincse is lenni.) Hasonló módon tárta föl azt a szellemi aureát, amely Vitéz János váradi udvarát, kiterjedt rokonságát, Budát, Gyulafehérvárat áthatotta. A kisebb szerzők (Garázda Péter, Megyericsi János, Lászlai János, Kálnai Imre s mások) életművének földerítése, rekonstruálása nemcsak új írói-költői oeuvre-ökkel ajándékozta meg az irodalomtörténetet, hanem érzékelhetővé tette a humanista műveltség fokozatos szétáradásának, nemzetivé válásának folyamatát. A humanisták első nemzedékének útját megrajzolva láttatja a neoplatonizmus irányváltásait, sokszínűségét, összefüggését a mindenkori gazdasági, politikai, katonapolitikai helyzettel itthon és Olaszországban. Jelzi Mátyás külpolitikája megítélésének vitatott vonásait, s ennek fényében mutatja meg az Olaszországban képzett neoplatonista nemzedék ellentmondásos, töréses sorsát. A humanista levélírás vizsgálatával a levélműfaj hazai történetének egy fejezetét írta meg. Több helyütt derít fényt egy-egy alkotó antik, különösen görög irodal-

mi tájékozottságára, párhuzamokra. Janus görög fordításai, mint háttérvidék, forrást és datálást adnak néhány epigrammának. Taurinus *Stauromachiájának* forrásait kutatva Homérosz, Lucanus, Sallustius s mások mellett olyan Szophoklész-párhuzamot valószínűsít, amely Szophoklész hazai recepcióját vagy félszáz évvel korábbra keltezi, mint eddig számon tartottuk.

Janus Pannonius életművével kapcsolatos munkásságát két tanulmány képviseli a kötetben. Az eszmetörténeti s részben filológiai hozadék mellett mindkettő a szerző kiadói tervével: a korszerű teljes Janus-kiadás előkészítésével áll összefüggésben. (A kiadvány 1987-ben, szintén gondozója halála után jelent meg.)

Lazább szálakkal kötődik a kötet többi tanulmányához az utolsó három (Bél Mátyás; Miller Jakab Ferdinánd; Grell János), amelyek, bár eszmetörténeti és filológiai hasznuk kétségbevonhatatlan, a szerző kutatásainak is inkább a peremvidékén helyezkednek el. Szereplésük retrospektíven vált indokolttá abban a folyamatban, amelyben a kutató műhelymunkáját bemutató kötet életművet összegző posztumusz gyűjteménnyé vált.

Egy éve elhunyt kollégánk minden közeli ismerője föltette magában az eldönthetetlen kérdést: mennyire volt ő tisztában saját állapota rosszabbodásával? Csak a barátoknak tartogatta a baját kisebbítő megnyugtatót, vagy magát is hitegette vele? Lehet, a kötet életmű-összegző jellegénél fogva újraéleszti a kérdéseket. Ám ez csak a lassú könyvkiadás okozta érzékcsalódás: ez a könyv erőpróba kívánt lenni, a nagy összegzést megelőző gondolatok első summázata. Szövegén kétségtelenül látszik, hogy „a gazda szeme” nem tudta mindvégig elkísérni. Az időmértékes versek ékezetei sok helyütt csak az írógépeken adott rövid alakban szerepelnek (i, ü; 321 skk., 459 skk. stb.), előfordul, hogy a cím nincs elkülönítve a verstől (322.), előfordul egyszerű hiba is (pl. ante quem post quem helyett, 492.), s zavar a sok indokolatlan latinos névalak (Vitriacus, Galeottus, Laurentius Medici, Marsilius Ficinus ~ Ficino). A koncepció azonban, amely megírásra várt, így is kirajzolódik a tanulmányok egymásra épülő sorából. Szerzője hitte, hogy „a befejezés tudományos problémáknál . . . nehezen képzelhető el (Husztai József)” — maga is ezzel indokolta, hogy új módszereket alkalmazva, vagy ismert, bár kevésbé használt forrásokat új koncepcióba rendezve, megbolygatott megállapodottnak tűnő közhiteteket. Bizonyára lesz folytatója az ő munkásságának is. De ezekben az években, amikor egyre ritkább a görög képzettség, s egyre hígul a középkorismeret, sokáig marad még nem nélkülözhető breviáriumunk az *Eszmetörténet és régi magyar irodalom* c. kötet. (Magvető, 1987.)

S. SÁRDI MARGIT